

*****

BANKACILIK ve SERMAYE
Piyasası Araştırmaları Dergisi

Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi

BSPAD, Cilt 1, Sayı 3

www.bankasermaye.com

*****

Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Yapısal Değişimi¹

The Structural Changes Of Banking Sector In Turkey

Yrd.Doç.Dr. Işıl Tellalbaş Mengüç

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Gerede Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

Bankacılık-Finans Bölümü

isitellalbas@ibu.edu.tr

Özet

Bankaların temel görevi reel sektör yatırımlarını finanse etmektir. Fakat son 20 yılda bu görevinin dışına çıktığı görülmektedir. Finansal liberalizasyon hareketi ile ilk önce gelişmiş ülkelerde başlayan bu akım, zamanla gelişmekte olan ülkelere de yayılıp domino etkisi yarattı. Finansal piyasalarda yaşanan deregülasyon ve serbestleşme kurumsal yatırımcıların bireysel olarak yatırım yapmalarına olanak sağlarken, bankacılık sektöründe kâr marjının düşmesine yol açtı. Buna tepki olarak bankalar ise hanehalkı denilen kesime kapılarını açtı. Finansal inovasyonun da etkisiyle, çeşitli enstrümanlar aracılığıyla hanehalkı gelirlerine krediler yoluyla el koymaya başladılar. Türkiye’de de durum bunun benzeridir. Bu çalışmada ki amaç finansal piyasalarda yaşanan bu değişimin Türkiye’de ki bankacılık sektöründe nasıl olduğu izlenmektedir. Yapılan analiz sonucunda bankaların kurumsal yatırımları finanse etmekten ziyade hanehalkını finanse etmeyi ve artık bilanço dışı kalemlere ağırlık verip, kârlarını bu sayede artırmayı amaçladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Yapısal Değişim, Finansal Piyasalar, İnovasyon

JEL Sınıflandırması: D02, D03, G21, H31

Abstract

The main task of the banks has financed investment in the real sector. But in the last two decade it seems that to get out of this task. This first began in the developed countries with the key financial liberalization of the movement of the currents also spread to developing countries has created a domino effect in time. Deregulation and the liberalization of financial markets experienced institutional investors, while allowing the individual to invest in the banking sector led to a fall in profit margins. In response, the bank opened its doors which called household sector. The impact of financial innovation began to confiscate through loans to household income through various instruments. Also this situation is similar in Turkey. In this study the aim of the changes occurring in the financial markets are monitored as to watching the banking sector in Turkey. According to the

¹ Makale Gönderim Tarihi: 05.03.2017 – Makale Kabul Tarihi: 01.08.2017

results of the banks to finance their enterprise investment rather than household finances and is now giving priority to non-balance sheet items, have been shown to aim to increase their profits this way.

Keywords: Banking Sector, Structural Evolution, Financial Markets, Innovation

JEL Classification: D02, D03, G21, H31

1. Giriş

Birçok tarihi veriye göre Amerika'da başlayıp hızla dünya geneline yayılan 2007-2008 Mortgage krizinin emsali yoktur. Bu kriz ne bir sanayi krizi ne de sermaye piyasası krizidir. Bu krizin büyük ölçüde ABD'de yaşayan Latin, siyahi ve alt gelirli beyaz ailelerin artan oranda ipotekli kredilerinden kaynaklandığı aşikârdır. Bu çöküş Bear Sterns ve Lehman Brother şirketleri ile başladı ve ardından finansal sistemin içine girerek Citibank ve UBS gibi dev şirketlerin kayıpları ile devam ederek geçmiş 25 yıllık bankacılığın sınıfsal ve sosyal boyutunun köklü değişimine neden oldu.

Finansal sektörün güçlü ve sağlıklı olması ekonomide öncü rol olarak görülmektedir. Şöyle ki; üretim, tüketim, yatırım ve ticaret finansmanında kredilendirilme büyük bir öneme sahiptir. İhtiyaç duyulan fonların finansal sektör kuruluşlarından olan bankalar tarafından karşılanması ticareti ve tüketimi kolaylaştırmaktır. Bankaların temel amaçları fon arz ve talep edenler arasında aracılık rolüne sahip olması, onları ayrı bir önemli kılmaktadır.

Geleneksel bankacılık anlayışında; bankalar halktan mevduat olarak fon toplar ve bunları finansman ihtiyacı olan şirketlere belli bir faiz oranı karşılığında borç verir. Mevduat ve kredi arasındaki fark ise bankanın karı olarak bilançosuna yansır. Son yıllarda bankaların bu gelenekten uzaklaştığı görülmektedir. Bankacılık sektörü artık ağırlıklı olarak bireysel müşterilerini krediye bağımlı hale getirirken, ücretli çalışanların gelirlerine doğrudan el koymaktadır. Ayrıca bu bankacılık anlayışı Hilferding tarafından Marksist geleneğin içinde açıklanan 'finans Kapital' den de farklıdır.

Reel üretim sektörü finansörü olan bankalar aslında ekonominin iyi işlediği ve canlanma döneminde değil, yüksek bir durgunluk içine girdiği dönemde değişime gereksinim duymuştur. Sanayi sektörünün özellikle 1970'li yıllardan sonra kar anlamından hızlı bir düşüşe girmesi şirketler tarafında bir taraftan borçlanma maliyetini artırırken, bankalar tarafında ise hızlı bir portföy kaybını beraberinde getirmiştir. Piyasalarda buna cevap olarak finansal deregülasyon ve serbestleşme hareketleri başlamıştır. Sanayi ve işletme tarafında banka tarafından finanse edilen sektörlerin borçlanma maliyetlerinin artması bankalardan uzaklaşp onları finansal piyasalarda bir aktör haline getirmiştir. Dolayısıyla bankalar finansal deregülasyon ve serbestleşme ile birlikte hedef kitlesi arasına hanehalkını da yerleştirmek zorunda kalmıştır. Bankaların hanehalkı ile ilişkilerini bu derece aktif duruma getirmesi bir taraftan avantaj olurken, diğer taraftan da dezavantaj duruma gelmiştir. Teknolojinin de gelişmesi ile birlikte ürün skalalarına hergeçen gün yeni bir ürün eklenmesiyle birikim ve kredi mekanizmasını daha cazip hale getirmişlerdir. 24 saat açık olan piyasalarda işlem yapan firmalar ve bireyler finansal piyasalarla iç içe geçerlerken, bankalar da kar marjlarını artırmak peşinde koşmaktadırlar.

Finansal inovasyon son zamanlarda ortaya çıkan bir ekoldür. Farklı sektörlerde uygulanma açısından gereklilikten ziyade bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu zorunluluk bankacılık sektöründe de iyiden iyiye hissedilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte yeniliklerle ivme kazanan sektör, finansal varlıkların çeşitlenmesine paralel olarak ticari bağıntılar yanında bireylerle de ilgilenir hale gelmiştir. Çalışma olaylara bu perspektiften bakarak bankacılıkta yaşanan dönüşüme katkı yapmak için hazırlanmıştır.

2. Bankacılığın Yapısal Değişimi

Özellikle son 25 yılda kapitalist sistemin lokomotifini olarak değerlendirilen finansal piyasalar ve özellikle bankacılık sektöründe önemli değişimler yaşanmaktadır. Borç verme işlemi önceleri girişimciler ve kurumsal yatırımcılara kullanılırken, yaşanan değişimle birlikte hanehalkının ihtiyaçlarına karşılık olarak revize edilmiştir.

Politik ekonomi savunucularından Hilferding'e göre; bankaların temel görevlerinden biri reel sektör yatırımlarını finanse etmek iken, finansal liberalizasyon hareketleri ile başlayan süreç bankaların kurumsal yönetimlerinde değişim meydana getirerek, özellikle endüstriyel ya da ticari sermaye, bankalar ve çalışanlar arasında ki ilişki değişmiştir. Önceleri sanayi ya da ticari kuruluşlar finans kapital için bankaları tercih etme durumunda iken, özellikle 1980'lerden sonra finansal küreselleşmenin rüzgarına kapılarak bankalar yerine 24 saat açık olan finansal işlemlerini bireysel olarak yapmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda ise bankalar zorunlu yönetim değişimi tercih ederek operasyonlarını bireysel müşterilerden elde edilecek kar ve gelirlere yöneltmişlerdir.

20.yy.'da banka kredisinin ticari kredilere olan göreceli bağımlılığı önemli idi, çünkü bankacılara belli bir üstünlük sağlıyordu. Başlangıçta en önemli kredi aygıtı olan bonolar, sanayici ve tüccar denem üreten kapitalistlerin aralarındaki işlemler için birbirlerine verdikleri ödeme kredileriydi. Bunun sonucu parasal krediler oluştu. Kredi bankaların ellerinde yoğunlaşınca sermaye (yatırım) kredisi haline dönüştü. Ödeme (ticari) kredisinden sermaye kredisine geçiş süreci kendini uluslararası piyasalarda gösterdi. Kredi yalnızca ve her şeyden önce ticari bağıntılar için değil, sermaye yatırımları için veriliyordu. Bununla dış ülkelerdeki üretimin kontrolünün sermaye kredisi ile ele geçirilmesi amaçlanıyordu (Hilferding, 1989). Nitekim de öyle oldu.

Özellikle 1980'li yıllardan sonra ivme kazanan finansal serbestleşme hareketlerindeki amaç reel sektörün fon bulma ve yaratma olgusunu kolaylaştırmak gibi görünse de, zamanla bu asli görevinden ayrılarak finansal olmayan işletmelerinde finansal piyasalarda aktif rol sahibi olmalarının önünü açmıştır. Finansal deregülasyonla finansal faaliyetlerin artması ise finansal sektörün güçlenmesini sağlarken, kısa dönemli kâr arayışlarının da önemini artırmıştır. Kısa dönemli kâr arayışları ise sermaye birikimi üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

2.1. Banka Gelir Türleri ve Yeni Kaynaklar

Bankaların esas faaliyet gelirlerini faiz geliri oluşturmaktadır. Asıl amaçları reel sektörü finanse etmek ve yardımcı olmak olsa da, finansal küreselleşme ve serbestleşme ile bu görevin dışına çıktıkları görülmektedir. Son yıllarda finansal sektörün serbestleşmesi aşırı canlanma (overheating) döneminde değil, yüksek durgunluk döneminde meydana gelmiştir. Bu yüksek durgunluk döneminde özek sektör ve devlet yatırımları her ne kadar devam etse de, yüksek kârlılık ve büyüme uzaklaşmaktadır. Girişimin amacı kâr etmek olduğundan sermaye sahipleri daha yüksek kârlılık elde edilebilecek sektörler aramaya başladılar. Bu talebe en iyi cevabı ise finansal kuruluşlar verdi. Talebi gören finansal sektör kuruluşları yeni finansal enstrümanlar arayışı içine girdiler. Finansal mühendislikte gösterdikleri başarı onları gittikçe çekici hale getirdi. Bu süreç 1970'lerde başlayıp 1980'lerde yükselişe geçti. Hızla gelişmekte ve gelişmekte olan ülkelerde ise 1980'lerden sonra başladı. Finansal kuruluşlar artık asli görevlerinde hızla uzaklaşmış, reel sektörü finanse etmenin yanında hanehalkı ile iç içe geçmeye başladı (Sweezy, 1995:8-9).

Bir dizi çalışma aşağıda açıklanacağı üzere bankacılıkta son 30 yılda yaşanan değişimi tartışmaktadır. Bankaların esas faaliyet karı olan faiz gelirleri giderek önemini kaybetmektedir. Hanehalkı varlıklarını banka mevduatı yerine çeşitli yatırım fonlarına yönlendirirken, bankaların da

girişimcilere verilen borçlar önemli ölçüde giderek azaldı. Bankalar ise ücret, komisyon ve "finansal piyasa arabuluculuğu" ile ilişkili faaliyetlerden diğer faiz dışı kazançlar yeni gelir akışları geliştirerek buna karşılık verdiler. Bu durum diğer finansal piyasa katılımcılarının yatırım bankacılığı hizmetini şirketler için kolaylaştırırken, diğer yandan yatırım fonu yöneticiliği, emeklilik ve sigorta fonlarının bireysel müşterilere artan hızda akışını kolaylaştırdı. Ayrıca bankalar tüketim ve konut kredileri aracılığıyla bireylerin borçlanmalarında kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca banka dışı faiz gelirlerinin önemi her geçen gün hızla artmaktadır. Türkiye’de de durum bunun benzeridir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Banka Gelirleri (Milyon TL)

Gelirler	2016/Aralık	2015/Aralık
Faiz Gelirleri	189,309	159,267
Faiz Giderleri	99,245	83,227
Net Faiz Geliri/Gideri	90,064	76,039
Temettü Gelirleri	1,459	1,251
Diğer Faaliyet Gelirleri	10,940	9,210
Ücret ve Komisyonlar	26,325	24,025
Net Kar	36,424	25,644

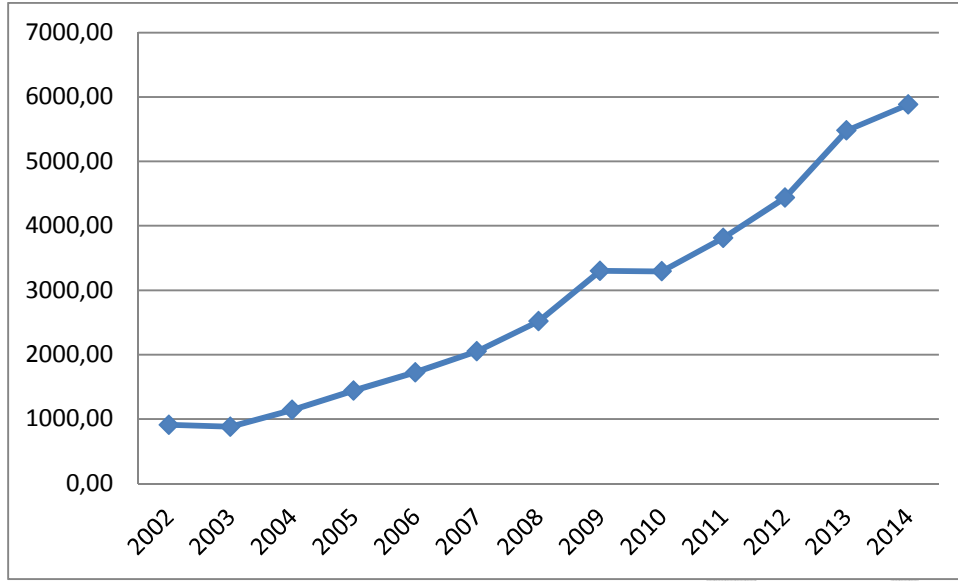
Kaynak: TBB istatistiki rapor verilerinden hazırlanmıştır.

Bankaların reel sektör yatırımı yapan firmalar üzerinde etkinliğinin azalması verilen kredi hacminde düşüşe neden oldu. Verilen kredilerin azalması bireysel kredilerin ve ipotek kredilerin artmasına neden oldu. Bu hareket özellikle ABD’de, ve İngiltere’de görülmüştür. 1976 ila 2006 yılları arasında ABD’de bankaların ticari ve sanayi firmalara verdikleri kredi miktarı GSYH’sının ortalama yüzde 11’den yüzde 8’e düşerken, İngiltere’de ise bireysel kredilerin toplam kredilere oranı yüzde 11,7’den yüzde 40’a yükselmiştir (Santos, 2009). Türkiye’de ise 2002 yılında kurumsal kredilerin toplam kredilere oranı %99,6 iken 2014 yılında bu rakam %70'lere gerilemiştir. Bireysel kredilerin toplam kredilere oranı ise %0,4’ten %30’a yükselmiştir.

Bankaların 2015 yılı öncesine kadar ücret ve komisyonlardan alınan kalem sayısı 46 civarında idi. 2015 sonrasında ise bu kalem sayısı çıkarılan yasa ile 26’ya indi. Bu durumda bankaların gelirleri neredeyse yarı yarıya azalacaktı fakat bankalar yasa ile kısıtlanan bu yaptırımların önüne geçti. BDDK 2014 yılı sonu verilerine göre kredi hacimlerini 1 trilyon 240 milyara çıkarırken, elde ettiği toplam faiz geliri yüzde %27 artarak 106 milyara ulaşmıştır. Kredi hacmi ise 2013 yılında 1,047 milyar TL’den 1,240 milyar TL’ye yükselmiştir. Ortalama artış bir önceki yıla göre %18 olurken, alınan ücret ve komisyonlar kalem sayısında kısıtlama olmasına rağmen %17 artarak 16,9 milyar TL’den 19,7’ye ulaşmıştır. Bankaların aldıkları ücret ve komisyonlar 2015 yılı itibariyle işletme giderlerini karşılama oranı %70’ler üzerinde gerçekleşmiştir.

Bankaların esas faaliyetleri kredilerin mevduatlarla finanse edilmesi üzerine kuruludur. Finansal küreselleşme ve deregülasyonla birlikte bankaların serbestleşmesine paralel olarak bankacılık sektöründe bilanço dışı işlemlerin toplam aktiflere oranı 1990’lı yıllarda %30’larda iken 2016 yılında ise %90 seviyesine ulaşmıştır (TBB, 2017; Mayıs).

Grafik 1: Kredilerden Alınan Ücret ve Komisyonlar (Milyon TL)

Kaynak: BDDK, İstatistiki veriler tablosundan hazırlanmıştır.

Rogers ve Sinkey (1999), bankaların esas olmayan faaliyetlere ağırlık veren yapısını incelemeye çalışmıştır. İstatistiki olarak yaptıkları analizde 1989-1993 yılları arasında 8931 bankanın bilanço verileri kullanılarak uyguladıkları modelde geleneksel olmayan faaliyetlerin bankalar üzerinde etkisini araştırmışlardır. Yapılan araştırmadan çıkan sonuca göre bankaların aktifleri ile geleneksel olmayan faaliyetleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki sonucu elde edilerek, bankaların esas faaliyetleri dışında ticari olmayan faaliyetlere daha çok yoğunlaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

DeYoung ve Rice (2003), yaptıkları çalışmalarında Amerika'daki 4712 bankanın 1989-2001 yılları arasındaki dataları kullanarak; faiz dışı gelirler ile bankaların finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan istatistiki analiz sonucunda ağırlıklı olarak büyük bankaların faiz dışı faaliyetlere daha çok yoğunlaşırken, yönetim tarzı değişip kalitesi arttıkça faiz dışı gelir getiren kalemlere ağırlık vermek yerine daha çok uzmanlık isteyen gelirlere yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de uygulama alanı bulunmayan menkul kıymetleştirme denilen finansal enstrümanın bu eğilimi azalttığını iddia etmişlerdir.

Edward ve Mishkin (1995) ise bankaların yıllarca vadesiz mevduatları kullanımı sonucunda ciddi kâr etmesinin ardından finansal mühendislik sonucu ortaya çıkan yeni yatırım araçlarıyla birlikte özellikle vadesiz mevduatlarda bir geri çekilme ve azalma görülmüştür. Bilinen geleneksel bankacılığın anlamını yitirmesi ile birlikte getirisi yüksek olan yeni alanlar yaratarak ürün çeşitlendirmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yazarlara göre finansal piyasalarda artan rekabet, işlemlerin serbestleşmesi ve teknoloji ile bankaların elde ettikleri ya da edecekleri fonlarda azalma ile birlikte kredi miktarında düşüşe yol açmıştır. Ayakta kalmak durumunda olan ve yüksek karlara alışkın olan dolayısıyla yeni ürün yelpazesiyile farklı gelir kaynakları yaratmaya yoğunlaşarak esas faaliyetlerinden her geçen uzaklaştıklarını iddia etmişlerdir.

2.2. Finansal İnovasyon

İnovasyon; ekonomik büyüme ve kalkınmada kritik kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Politika yapıcılar ise inovasyonu istihdamın önemli bir hayati fonksiyonu olarak görmekte ve üretimin artmasında önemli bir rolü olduğunu kabul etmektedir. İnovasyonun 4 çeşidi bulunmaktadır. Bunlar;

- a) Üretim İnovasyonu
- b) Süreç İnovasyonu
- c) Pazarlama/Piyasa İnovasyonu
- d) Organizasyon İnovasyonu

Finansal inovasyon ise finansal doktrine çok yeni yerleşmiş olmasına rağmen, ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir. İnovasyon konusu her ne kadar küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan bir olgu olsa da, literatürde pek de azımsanamayacak bir bilgi yığını nüvesinde barındırmaktadır. Fakat burada bizim konumuz tamamen finansal inovasyon olmadığından kısaca değinmekte yarar görmekteyiz.

Finansal inovasyonlar bir yandan birçok yatırım için geniş ölçüde yararlı olurken, diğer yandan ihmal edilemeyecek düzeyde gelir üzerinde negatif olarak odaklanması gözardı edilememektedir. Yaşanan son krizle ilintilendirilip geniş bir eleştirel yaklaşıma bürünen inovasyonlar daha yoğun bir şekilde üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir fenomen haline gelmiştir. Aslında finansal inovasyonlar yeni bir olay değildir. Tarihsel olarak baktığımızda 14. yy'da Floransa'da modern bankacılığın ortaya çıkışıyla ve Londra'da 17.yy'da Lyoyd's Coffee House sigortacılıkta izlenebilmektedir. Örneğin "reasürans" sigorta sektöründe bilinen en eski inovasyonlardan biridir. Fakat 2008'de yaşanan büyük kriz finansal inovasyonların negatif etkilerinin de olacağı sonucunu gösterdi. Mortgage kredilerine bağlı olarak çıkarılan karmaşık, sentetik menkul kıymetler finansal inovasyona örnek olarak gösterilebilir.

Son yıllarda finansın genişlemesi ile finansal aktiviteler ve uluslararası sermaye akımları liberalizasyon sonucunu doğurmuştur. Ticari bankaların ya da finansal kuruluşlarda ki fonların azalmasıyla birlikte ortaya çıkan finansal ürün yelpazesindeki yenilikler "finansal inovasyon" olarak adlandırılmaktadır. Bu süreç zarfında teknolojik inovasyonun beraberinde telekomünikasyon alanında yoğunlaşması ile yeni bir sistem ve enstrümanlar finansal kuruluşlar tarafından kullanılmaya başlamıştır.

Mertron ve Zvi'ye göre finansal inovasyonu kategorilere ayırıp, çeşitlendirilme yapılabilir. Buna göre finansal inovasyon fonksiyonları (Mertron & Zvi, 1995) aşağıdaki tablo 2'deki gibidir:

Tablo 2: Finansal İnovasyon Fonksiyonları

Fonksiyonlar	Örnekler
Kliring ve yerleşik ödemelerde ticareti kolaylaştırmak	Kredi ve banka kartı, PayPal, Borsa
Çeşitli kuruluşların hisselerinin tekrar bölünmesi ve kaynaklar için fon mekanizması oluşturmak	Yatırım fonları, menkul kıymetleştirme
Zaman içinde sektörler ve sınırlar arasında ekonomik kaynakların transferi için yollar sağlamak	Tasarruf hesapları ve Krediler
Risk yönetimi için yollar sağlamak	Sigorta, Çeşitli türev ürünler
Ekonominin çeşitli sektörlerinde, merkezi karar verme koordinasyonlarına yardımcı olmada fiyat bilgisi sağlamak	Girişim sermayesi için taahhütte bulunmak
Teşvik sorunu ile ilgili bir tarafın bilgiye sahip olup olmama durumu veya bir tarafın diğeri adına temsilci olarak davrandığında çeşitli yolları sağlamak	Fiyat sinyalleri, kredi temerrüt swapları için temerrüt ihtimali riskinin ayıklanması (CDS)

Kaynak: (Mertron & Zvi, 1995)

Onaran, Stockhammer ve Grafl göre (2010); finansal piyasalarda yaşanan deregülasyon ve serbestleşme yeni finansal ürünlerin ortaya çıkmasına ve artmasına neden oldu. Kurumsal yatırımcıların ise finansal piyasalarda aktif rol alıp işlem yapmaları bankalardan uzaklaşmalarına neden oldu. Zorunlu olarak üretim ve yatırımdan ayrılmak zorunda kalan bankalar hanehalkı denilen kesime yüzünü dönerek gelir etme yolunu seçtiler. Örneğin Türkiye’de TBB verilerine göre 2008 yılında 36,110 milyon TL olan ihtiyaç kredileri 2014 yılında 139,620 milyon TL’ye çıkmıştır. Kişi başına düşen kredi miktarı ise 4 bin 500 TL’den 10 bin 100 TL’ye çıkmıştır.

2.3. Kurumsal Yatırımcıların Artması

Teknik inovasyonlar bankaların bireysel kredi oluşumlarında etkili olmuştur. Kredi notu metodu borçlanmak isteyenler üzerinde geniş bir etki yaratarak, bireysel kredi kullananlar arasında ise hızla yayılarak bankalarla bağlarının artması sağlamıştır. Teknolojik yenilikler ayrıca ATM’ler ve internet bankacılığı gibi alanlar yaratarak bireysel mevduat sahiplerinin maliyetleri azaltılmıştır. Kurumsal yatırımcılardan kasıt; banka gibi büyük kuruluşlar, emeklilik fonları, sigorta şirketleri gibi kuruluşların borsada büyük yatırımlarda bulunmasıdır. Ülkelerin uygulamaya koydukları finansal liberalizasyon politikaları, finansal kuruluşların ve hanehalkının davranışlarında önemli rol üstlenmektedir.

Temelde şirketlerin dağıtılmamış karları ve artan özel emeklilik fonları sermaye piyasalarında etkili olmuştur. Talep tarafında para hacminin artması menkul kıymetlerin alımını kolaylaştırırken, arz tarafında ise sermaye kazançları kapsamında finansal mühendislikle ilintili kazançlar artış göstermiştir. Bunların yanında ücret ve komisyonlar ve diğer gelirler finansal piyasa aracılığını da arttırmıştır. OECD ülkelerinde devlet emeklilik gibi fonlar azalırken, çeşitli yatırım fonları ile ilişkilendirilen emeklilik fonları trilyon dolarlar olarak sermaye piyasalarında yer almaktadır.

Reel sektör yatırımlarının finansman ihtiyacını karşılamak için örgütlenmiş olan finansal piyasa ve kurumlar, bilinen görevlerinin aksine sektörler yön veren kurumlar haline gelmiştir. Yardımcı rolünü bir kenara bırakıp asıl rol almayı benimseyen bu piyasada faaliyet gösteren kurumlar ekonomilerin de temelindeki yapı taşlarını değiştirerek yeni bir çağın açılmasına öncülük etmiştir. Yaşanan bu devinim bankaların değişime girmesine yol açarken, ülke ekonomilerinde kırılma noktaları artırarak mikro ölçekte başlayan krizler zaman zaman küresel boyuta kolayca ulaşmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak finansal kuruluşlar son yıllarda zorunlu olarak büyük bir değişime zorlanmışlardır. Bu iki değişimden ilki bankalar kar kaynağı olarak bireysel gelirler olurken, ikincisi ise yatırım bankacılığı rolünü üstlenerek bu işlemlerden ücret, komisyon ve gelir elde etme yolu olmuştur.

Finansal serbestleşme, küreselleşme ve deregülasyonla birlikte ticari bankaların ticari sermayeden ve finansal aracılıktan uzaklaşmasına, finansal mühendislikte yaşanan devinimle yüzlerini hanehalkına çevirdiler. Keynesyen ekonomi toplam talep kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Buna göre talebin canlı tutulması ile ancak ekonomi canlanabilir. Fakat talebe yönelik büyüme aslında gerçek büyüme rakamlarından uzaktır. Kısa vadede ekonomik canlanmaya talep fonksiyonu alternatif olarak görülse de uzun vadede durgunlukla sonuçlanmaktadır. Kısa vade zarfında sunulan bu çözüm yolunda ise hanehalkı tüketimi cazip gelmektedir. Hanehalkı cebinde olmayan gelirle tüketime zorlanarak, gelirlerine yıllarca dolaylı olarak el konulmaktadır. Böyle hanehalkı yıllarca bankalara mahkum olarak yaşayacak hale gelecektir.

Diğer yandan tasarruf tarafında küreselleşme ile finansal varlıklar kurumsal kesimde sigorta şirketlerinde tutulmasına, hanehalkı tarafında ise bireysel emeklilik fonları birçok finansal kurumda kullanılacak devasa fonlar haline gelmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda aktif role sahip olan emeklilik fonları artık yatırım şirketleri için vazgeçilmez kaynaklar olarak sektöre yerleşmiştir. Devasa şekilde büyüyen bu emeklilik fonları finansal küreselleşme ile kâr oranı nerede fazla ise oraya hareket ederek uluslararasılaşmada büyük önem kazanmıştır (Tellalbaş, 2012).

3. Krediler

3.1. Kredinin Tanımı

Kredi, bir taahhüt altına girerek gelecekte ödenmek üzere fon arz edenlerden menkulü fon talep edenlere aktararak kullanma hakkı verilmesi olarak tanımlanabilir (Aydın, 1991:3; Kamleitner & Kirchler, 2007:268). Krediler ticari kredi ve tüketici kredileri olarak ikiye ayrılmaktadır. Yatırım veya üretim amaçlı kullanılan krediler ticari kredi, bireyler ya da hanehalkı tarafından yatırım veya üretim amaçlı olmayan faaliyetlere ilişkin mal veya hizmet alımına yönelik olarak kullanılan krediler ise tüketici kredileri olarak tanımlanabilir.

3.2. Kredilerin Gelişimi

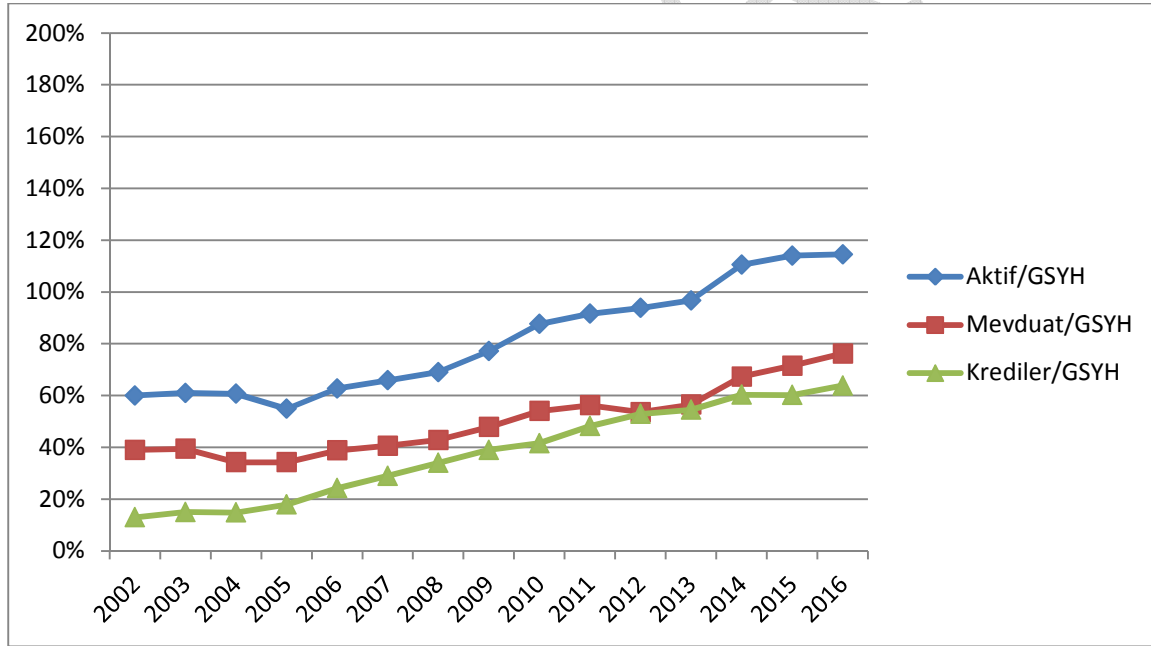
Ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalarda kredilerin, tasarrufların etkin ve eşit dağılımına, bu tasarrufların aktarımını ve yatırımların finanse edilmesinde katkı sağladığı, asimetrik bilginin azalması sonucu fonların yenilikçi projelere aktarıldığı, yöneticilerin performanslarının değerlendirilerek finansal işlemlerin kolaylaştırıp dağılımını sağlarken ekonomik büyümeye katkı sağladığı vurgulanmaktadır. Diğer yandan sermaye birikimini de destekleyerek ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır (Levine, 1997:691). Krediler harcamaları ve cari harcanabilir geliri artırırken toplam harcamalarda artışa katkıda bulunurken, talep artışı ile ticari faaliyet gösteren firma ya da kurumların kârlarının artmasına katkıda bulunarak harcanabilir gelirin yinelenmesine olanak

sağlamaktadır (Dore & Singh, 2012:308). Ayrıca yapısı gereği beşeri sermaye yatırımlarında marjinal maliyeti azaltıp ekonomik büyümeye de katkıda bulunmaktadır (Kang & Sawada, 2000:437).

Kredi kaynağı yaklaşımında kredinin arzı kısıldığında fon talep edenler fon kaynağı oluşturmakta zorlanmaktadır. Fon kaynağı oluşturmada yaşanan durgunluk kredi talep edenler ve borçlu durumda olanlar için harcama ve giderlerin kısılması sonucunu doğurmaktadır. Bu kısıtlama sonucunda piyasada yaşanacak olan durgunluk fiyat düşüşlerini beraberinde getirirken, varlık fiyatları üzerinde de baskı oluşturmaktadır. Bu baskı zamanla büyüyüp kredinin bulma durumunu güçleştirip, kredi talebinde de düşüşe neden olmaktadır. Varlık tarafında fiyatlarda düşüşe paralel olarak servette azalma meydana gelirken, tüketici tarafında ise tüketimlerin azalması anlamına gelmektedir. Yaşanan bu durum git gide derinleşerek domino etkisi yaratıp geniş bir ekonomik durgunlukla sonuçlanacaktır. Kredi kanalı yaklaşımında iki temel koşul vardır. Bu koşullardan biri banka kredileri ile banka dışı fon kaynakları arasında ve bankaların menkul kıymetleri ile banka kredileri arasında tam ikame ilişkisinin olmamasıdır. Kredi arzının arttığı dönemlerde yatırım arzularını kredi kanalıyla gerçekleştiren firma ve kurumlar, bu koşullarda daha da talepkar olmakta dolayısıyla arz fazlalığı ürün fiyatları ve varlık fiyatlarında bir artışa bazen de daha ileri boyutta bir balon oluşturmaktadır. Ekonomik birimlerde kredilere erişimin bu kadar hızlı ve elde edilebilir olması talep ve tüketim tarafında bir artış yaratırken kontrolsüz bu gidiş neticesi ekonomik ya da finansal kriz de doğurabilmektedir (Togan & Berument, 2011:13-14).

Grafik 2: Bankacılık Sektörü Bilanço Büyüklüklerinin GSYH'ya Oranı

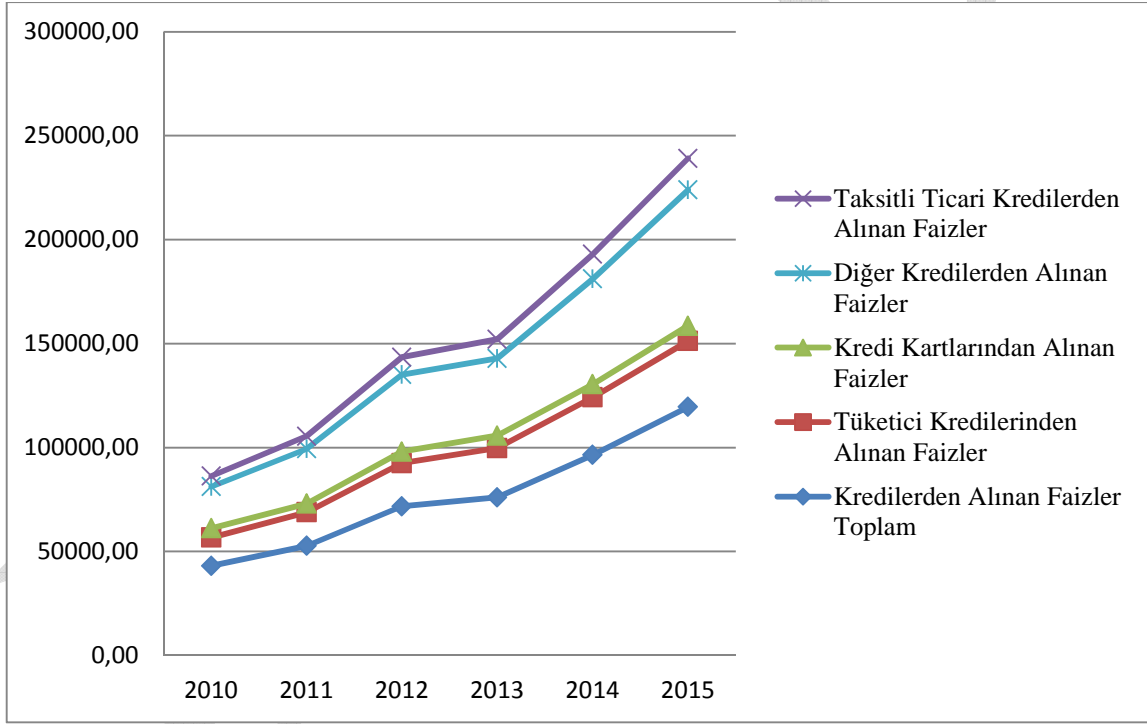
Kaynak: BDDK Aylık Bülten, 2016

Türkiye’de 2002 yılından sonra özellikle Krediler/GSYİH hasıla oranında ciddi bir sıçrama görülmektedir. Krediler/GSYİH oranının artması ile bankaların Aktif/GSYİH oranının yansımaları olarak değerlendirilebilir. Mevduat/GSYİH oranının ise durgun bir seyirde devam etmesi tasarrufların gözle görülür biçimde artmadığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca 2015 yılı sonu itibariyle bankaların aktif toplamları GSYH’nın yaklaşık yüzde 120’ sine tekabül etmektedir.

2000’li yıllarda yaşanan krizden sonra 2005 yılına kadar olan dönemde Aktif/GSYİH, Krediler/GSYİH, Mevduat/GSYİH ve Özsermaye/GSYİH oranında durgun seyir izlenmektedir. 2005 yılından sonra büyümeye geçen bilanço büyüklüklerinin seyri günümüze kadar devam etmektedir. Bilanço büyüklüklerinin ayrımında para ve benzeri araçların GSMH’ya oranı 2016 verilerine göre %58 olurken, sermaye piyasasının varlıkları %47’sini oluşturmaktadır. Toplam aktiflerin GSYH’ya oranı %105 seviyesindedir. Bu da ortalama 2,6 trilyon TL’ye denk gelmektedir. Bankacılık sektörü varlıklarının %64’ü kredilerden oluşmaktadır. Kaynakların ise %53’ünü mevduatlar oluşturmaktadır.

Diğer yandan Avrupa Birliği ülkelerinde Aktif/GSYH oranı örneğin Almanya’da 2012 yılı itibariyle 309, İngiltere’de 497 ve Fransa’da 397 iken Türkiye’de bu oran 97 olarak gerçekleşmiştir. Kredi/GSYH ise Almanya’da 175, İngiltere’de 229 ve Fransa’da 217, Türkiye’de 56; Mevduat/GSYH oranı ise Almanya’da 170, İngiltere’de 208, Fransa’da 195 ve Türkiye’de 55 olarak gerçekleşmiştir. Türk bankacılık sektöründe özellikle 2010 yılından sonra kredi mevduat oranında ise ayrıca dikkat çekmektedir. Kredi hacminin genişlemesine paralel olarak 2010 yılında yüzde 0,85 olan bu oran 2015 yılı sonu itibariyle yüzde 1.19’a yükselmiştir.

Grafik 3: Kredi Türlerinden Alınan Faizler (Milyon TL)

Kaynak: BDDK,2016 İstatistiki veri tablolarından hazırlanmıştır.

Bankaların aldıkları ücret ve komisyonlar, giderlerinin yaklaşık olarak %70’ini karşılamaktadır. Gelirlerinin ise ortalama %15’ini bu ücretlerden karşılamaktadırlar.

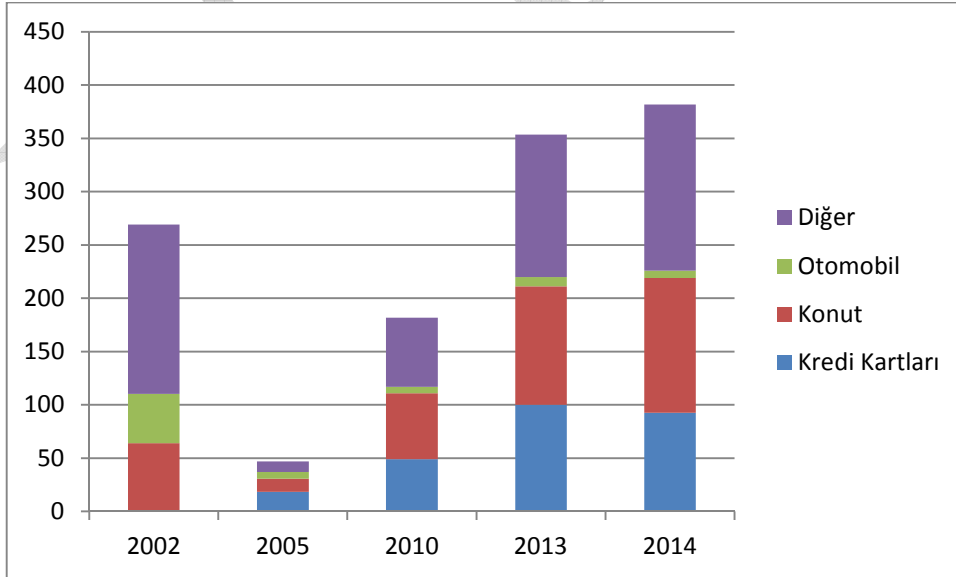
3.3. Bireysel Krediler

1980’li yılların sonlarında Türkiye’de kullanılmaya başlayan tüketici kredileri 2000’li yıllardan itibaren hızla büyümeye başlamıştır (Arslan & Karan, 2009:2-35). Bankaları bu yapısal değişime iten etkenler arasında özellikle 1980’li yıllarda özellikle Washington Uzlaşısı’nda alınan karara paralel olarak gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarının serbestleşmesinin sağlanması, akabinde deregüle edilip finansal küreselleşmeye adaptasyonun sağlanması amaçlanmıştır. Finansal piyasa kurumsal kullanıcılarının artmasıyla kredi talebi tarafında kurumsal müşterilerini kaybeden bankalar, finansal mühendislik sayesinde genişleyen ürün skalası ile birlikte kendilerini daha çekici hale getirip hanehalkı denilen kesimde yoğunlaşarak yeni bir yol çizmiştir.

2000 öncesi çalışmalarda tüketici kredilerinin oranı düşük olduğundan krediler türleri itibarıyla ayrıştırılmadan ele alınırken, son yıllarda tüketici kredileri üzerinde daha fazla durulmaktadır. Ekonomi yazınında ticari kredilerin ekonomik büyümeye olan katkısı ele alınırken tüketici kredilerinin genel olarak büyümede olumsuz bir etkiye sahip olduğu savunulmuş; dahası, hanehalkı tüketim harcamalarındaki artışın temel nedeni olduğundan yukarıda sayılan risklerin daha çok tüketici kredilerinden kaynaklandığı vurgulanmıştır (Büyükkarabacak & Krause, 2009:653-657).

2001 krizinden sonra özellikle bireysel kredilerdeki canlanma ticari kredilerden daha fazla olmuştur. 2002 yılında kredi dağılımında kurumsal kredilerin oranı yüzde 99,6 iken bireysel kredilerin oranının yüzde 0,4 olduğu gözlenmektedir. Özellikle 2002 yılından sonra ciddi bir sıçrama yaşanan bireysel kredilerin artış hızı yüzde 120’lere ulaşırken, kurumsal kredilerin payı ise git gide düşmektedir. 2005 yılına gelindiğinde ise ciddi bir değişim yaşanan krediler tarafında değerler şöyle değişmiştir; ticari krediler oranı yüzde 70,8, bireysel krediler oranı ise yüzde 29,2. 2010 yılına gelindiğinde küresel krizin etkisi ile ciddi bir artış görülmesine de hemen hemen aynı seyirde artmaya devam etmiştir. Bireysel krediler lehine yaşanan büyüme 2013 yılında yüzde 32,1, kurumsal krediler ise yüzde 67,7 olmuştur.

Grafik 4: Bireysel Kredilerin Gelişimi (Milyon TL)

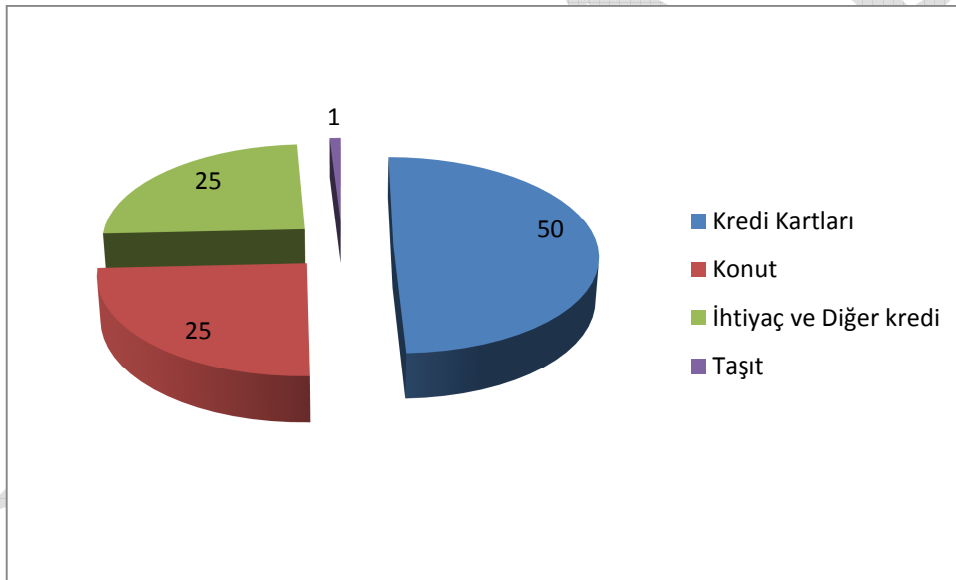

Kaynak: TBB

Bireysel krediler dağılımına baktığımızda 2001 yılında en düşük seviyede olan toplam krediler içerisinde kredi kartları oranı yüzde 0, konut kredileri oranı yüzde 0.1, otomobil kredileri oranı 0.1 ve diğer krediler oranı yüzde 0.3'tür. 2013 yılına gelindiğinde ise en büyük artışı göstererek toplam krediler içerisindeki oran kredi kartlarında yüzde 7, konut kredilerinde yüzde 10, otomobil kredilerinde yüzde 1 ve diğer kredilerde yüzde 10 ila en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Son yıllarda küresel piyasalarda yaşanan krizlerin ardı ardına gelmesi, rekabetin artması, faiz oranlarının yüksekliği, maliyetin artması, hammadde bulma zorluğu, yatırım yapan firmalar için fon bulma sıkıntısı, yatırımların hacmini düşürüp sermaye birikimini azaltmaktadır. Sanayi-üretim banka ilişkisi giderek zayıflayan ortamda bankaların yeni kitle bulma konusunda motive etti. Yatırım taleplerinin azalması ve sermaye piyasalarının gelişmesine paralel olarak halka açılan şirketlerin sayısındaki artış bankalarla olan ilişkileri zayıflattı. İhtiyaç duyduğu fonu sermaye piyasaları aracılığıyla edinen büyük kurumsal şirketler bankaların kredi kullandırma hacminde düşüşe neden oldu. Bankalar ise ellerinde biriken firmalardan arta kalan fonları kullandıracak başka bir yol denediler. O da bireysel kredilere yönelmekti. Bireysel krediler zamanla bankalar için daha da cazip hale gelmiştir. Riski kurumsal kredilere oranla daha az olan bireysel kredilerle kârlılık daha da yüksek seviyelere çıkmıştır.

Grafik 5: Bireysel Kredilerin Dağılımı

Kaynak: TBB İstatistik Raporlar

3.4. Kredilerin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Büyükkarabacak ve Krause (2009), bireysel kredilerin GSYH üzerindeki etkisini incelemek için bireysel kredilerin ticari kredilerden ayrılması gerektiğinin altını çizmektedir. Gelişmekte ve hızla gelişmekte olan 9 ülkenin verilerini kullanarak özel ya da bireysel kredilerin ihracatlarla ilişkilendirilmemesinin gerektiğini çünkü bireysel kredilerin ihracat rakamları ile negatif ve anlamlı bir korelasyon bağıntısının olduğunun sonucuna varmışlardır. Öte yandan ticari kredilerin ihracat rakamlarını pozitif ve yüksek oranda desteklediğini belirtmektedirler. Dış ticaret açığını azaltmak için de bireysel krediler yerine kurumsal kredilere ağırlık vermenin gerekliliğini vurgulamışlardır. Geçiş ekonomilerinde bireysel kredilerin ithalatla ilişkisini vurgularken özellikle konut kredilerinde eşik altı kredilerinden ziyade geliri daha yüksek olan hanehalkı denilen kesime kullandırıldığında ticaret dengesi üzerinde olumlu etkiye sahip olacağını öngörmektedir. Diğer yandan Sassi (2014) de kredi

ayrımını kesinlikle önerirken, yatırım kredilerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisi üzerinde durmakta, Büyükkarabacak ve Krause (2009) ile aynı görüşleri paylaşmaktadır.

Özülke (2008), 2007-2008 Mortgage krizi sırasında tüketici kredilerinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi araştırırken, tüketici kredilerinin tüketimdeki toparlanma ile tüketici kredileri ile eş zamanlı olduğuna dikkat çekmektedir. Demirgüç-Kunt ve Detraplache (1998) ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tüketici kredilerindeki artış ile dış ticaret açığındaki artış arasında güçlü bir oluşturduğunu vurgulamışlardır.

Sonuç

Küresel kriz finansal piyasa deregülasyonuna yoğunlaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik anlamda doyuma ulaşması ve kendilerine yani bir pazar oluşturmak adına gelişmekte olan ülkeleri seçmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bunu sağlamanın en kolay yolu da “Finansal liberalizasyon”du. Gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarının serbestleştirilmesi ile birlikte bir yandan kendilerine yeni bir kâr kaynağı oluştururken diğer yandan da ülkeler ekonomisinde çeşitli değişikliklere yol açmıştır.

Bankaların temel faaliyet alanı dışına çıkmaları, onları asli görevlerinden uzaklaştırmaktır. Reel sektör yatırımlarında finansör görevini üstlenen bankalar artık bunun dışında ki müşteri potansiyeli olan gruplara da hizmet vermektedir. Hanehalkına kullanılan krediler bankaların önemli kredi kalemleri arasına girmiştir. Bunun yanında kredi kullanılırken sunulan hizmet bedeli altında ücret, komisyon ve masraflar, bankaların gelirlerinde oransal olarak küçümsenmeyecek bir boyuta ulaşmıştır.

Teknolojinin gelişmesi ile birçok sektörde inovasyon olgusunu içselleştirilmiştir. Aynı şekilde değişim finansal piyasalarda da kendini hissettirmiştir. Bankaların kâr maksimizasyonu için giriştikleri inovatif hareketler hanehalkını da finansal piyasalar içine çekmiştir. Kurumsal yatırımcıların finansal piyasalarda kendi lehlerine bankalar olmadan aktif rol alması bankaların esas faaliyetleri dışına çıkması ile sonuçlanmıştır. Özellikle bireysel kredilerde her geçen gün ürün skalalarına bir yenisinin eklenmesi hanehalkı tarafında bankalarla ilişkinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Kredilendirme yoluyla piyasalara hareketlilik kazandırmak bir zorunluluk haline gelmiştir.

Talep piyasalar için önemli bir faktördür. Piyasaları canlı tutan mekanizmalar arasında talep fonksiyonu gelmektedir. Fakat tüketimi kamçılayan talep ekonomi doktrininde pek istenilen bir durum değildir. Tüketimle birlikte artan giderler tasarrufların önüne geçmekte, tasarrufların azalması ise yatırımları engellemektedir. Sermaye malları için en önemli unsur uzun süreli tasarruflardır. Fakat bankaların kredi kullanılırken bu kadar esnekleşmesi talep mallarına yönelik ilgiyi artırırken, sermaye mallarına olan ilgiyi azaltmaktadır. Bu da Türkiye açısından düşünüldüğünde dünyada ki rekabet şansımızı kaybetmemiz anlamına gelecektir. Kredi borçlandırma konusunda esnekleşen piyasalar alt gelirli hanehalkına kadar inmiştir. Bu grupların en az ortalama 3 yıllık gelirlerine el konulmaktadır.

Kredilerin büyüme üzerinde pozitif etkilerine karşın tüketimi kamçılayarak büyüme politikası açısından pek de sağlıklı olarak algılanmaktadır. Tüketici kredileri hacim artışı emek ve yatırım arzı tarafında düşüşle sonuçlanırken, kurumsal kredilerde emek ve yatırım arzı tarafında ise artışla sonuçlanmaktadır. Makroekonomide tasarruf-yatırım eşitliği teorisi hayat bulduğunda ancak kalıcı ve istikrarlı büyüme sağlanacaktır.

Kaynakça

Allen, F., Santomero, A.M. (1998), "The theory of Financial Intermediation", *Journal of Banking and Finance*, 21. [Allen-Santomero]

Arslan Ö., M.B. Karan (2009), "Türkiye'de Tüketici Kredi Riskinin Değerlendirilmesi" 72 Tasarım Ltd. Şti. Ankara

Aydın, N, (1991), "Tüketici Kredileri", Eskişehir.

BDDK (2016), Finansal Raporlar, Aralık, 2016.

Beck, T. ve Levine, R. (2004), "Stock Markets, Banks, and Growth: Panel Evidence", *Journal of Banking & Finance*, 28, ss. 423-442.

Büyükkarabacak, B., S. Krause (2009), "Studying the Effects of Household and Firm Credit on the Trade Balance: The Composition of Funds Matters", *Economic Inquiry*, Vol.47, No.4, pp. 653-666.

Demirgüç-Kunt, A & Detrapalche, E. (1998), "The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries", *Staff Papers*, International Moneteray Fund, Vol.45, No.1, March, pp.81-109.

DeYoung, R. Rice, T. (2003), "Noninterest Income and Financial Performance at U.S. Commercial Banks", *Emerging Issues Series*, Supervision and Regulation Department, Federal Reserve Bank of Chicago, August

Dore, M. H., R. G. Singh, (2012), "The role of Credit in the 2007-09 Great Recession", *Atlantic Economic Journal*, Vol.40, No.3, pp.295-313.

Ebrahim, A., Hasan, I.(2004), "Evaluation of Banks Expansion into Non-Traditional Banking Activities";: <http://www.fma.org>.

Edwards, F., Mishkin, F.S., (1995), "The Decline of Traditional Banking: Implications for Financial Stability and Regulatory Policy", *Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review* 1 (3), 27-45.

Hilferding, Rudolf (1989[1910]) "Finance Capital" A Study of the Latest Phase of Capitalist Development, London

Kamleitner, B., E. Kirchler, "Consumer Credit Use: A Process Model and Literature Review", *European Review of Applied Psychology*, Vol.57, No.4, 2007, pp. 267-283.

Rogers, Kevin and Sinkey, Joseph F. (1999), "An Analysis of Non Traditional Activities at US Commercial Banks" *Review of Financial Economics* 8(1): 25-39-June.

Sassi, S. (2014), "Credit Markets Development and Economic Growth: Theory and Evidence" *Theoretical Economics Letters*, 2014, 4, pp.767-776.

Türkiye Bankalar Birliği (2017) "Bankalarımız Dergisi" 14 Temmuz 2017.

Toğan, İ., H. Berument. (2003), "Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler", Türkiye Bankalar Birliği *Bankacılar Dergisi*, No. 78, Vol.72, ss. 321-334.